

Conductes de risc i actituds relacionades amb la infecció per VIH/SIDA en hòmens que tenen sexe amb hòmens (HSH)

Vicente Morell-Mengual · M. Dolores Gil-Llario · Rafael Ballester-Arnal · Irene Díaz-Rodríguez

RESUM

L'objectiu d'aquesta investigació és analitzar les conductes sexuals de risc i les actituds davant la infecció per VIH/SIDA en homes que tenen relacions sexuals amb homes (HSH). Es va administrar l'Enquesta sobre la SIDA (Ballester, Gil i Giménez, 2007) a 202 homes, 168 homosexuals i 34 bisexuals, amb edats compreses entre els 14 i els 57 anys. Els resultats mostren una alta confiança en el preservatiu com a mètode de prevenció del VIH (el 75,7% considera que és molt eficaç i el 28,1% bastant eficaç); no obstant això, l'ús sistemàtic del preservatiu és moderat tant en el coit anal (54,6%) com en el coit vaginal (49,1%) i molt baix en el sexe oral (6,2%). Es detecta una baixa probabilitat percebuda (20,3%) i un temor moderat (41,3%) a infectar-se amb el VIH. El 20,3% afirma haver consumit alcohol en l'última relació sexual, mentre que el 5,4% refereix haver consumit altres drogues. Aquests resultats s'han de tenir en compte en l'elaboració de programes de prevenció del VIH.

Paraules clau: *VIH · conductes de risc · HSH · preservatiu*

INTRODUCCIÓ

A Espanya, els homes que mantenen relacions sexuals amb homes (HSH) conformen el subgrup poblacional més afectat per l'epidèmia del VIH, ja que des de mitjan dècada dels anys 90 el patró epidemiològic s'ha vist modificat de manera significativa pel que fa al mecanisme de transmissió, i ha deixat de ser majoritàriament parenteral per a passar a ser sexual (Centre Nacional d'Epidemiologia, 2011). Segons les últimes dades proporcionades pel Centre Nacional d'Epidemiologia (2013b), dels 3210 nous diagnòstics de VIH notificats durant l'any 2012, la transmissió en homes que tenen sexe amb homes va ser la més freqüent (51%), seguida de la transmissió heterosexual (31%). La tendència durant el període 2007-2012, segons el mecanisme de transmissió, mostra una estabilització de la transmissió heterosexual i un augment clar de la incidència en HSH: 10,1 per cada 100.000 homes en l'any 2007 enfront d'11,1 en l'any 2012.

Malgrat els grans avenços en l'àmbit dels medicaments antiretrovirals, actualment l'única manera eficaç de combatre la infecció per VIH és la prevenció. Segons Espada, Quiles i Méndez (2003), per a dur a terme intervencions preventives eficaces és necessari conèixer les variables

que originen i mantenen les conductes de risc elevat. Diversos estudis revelen l'ús inconsistent del preservatiu o la seua nul·la utilització tant en població heterosexual (Ballester, Gil, Giménez i Ruiz, 2009) com en el col·lectiu d'homes que tenen sexe amb homes. Concretament, un estudi dut a terme per Zea, Reisen, Poppen i Bianchi (2013) a Colòmbia revela que el 61% dels homes enquestats tingué sexe anal i el 5% sexe vaginal sense protecció en els darrers tres mesos. En població mexicana, la majoria dels HSH que practicaven sexe anal receptiu o insertiu utilitzaven sempre preservatiu, 60,7% i 52,2% respectivament; per contra, la majoria dels HSH que practicaven sexe oral receptiu o insertiu mai l'utilitzaven, 57,6% i 55,3% respectivament (Mendoza-Pérez i Ortiz-Hernández, 2009). En el nostre context, Folch, Ferrer, Casabona, Fernández-Dávila, Soriano i Díez (2013) trobaren que l'ús sistemàtic del preservatiu en els darrers 12 mesos fou del 25,2% en relacions sexuals amb una parella estable i del 54,7% en relacions amb parelles ocasionals.

Els estudis desenvolupats específicament en homes que tenen sexe amb homes determinen que els factors relacionats amb l'ús inconsistent del preservatiu són diversos: mantenir relacions sexuals amb una parella estable (D'Anna et al., 2013), presentar actituds negatives cap a l'ús del preservatiu (Mendoza-Pérez i Ortiz-Hernández, 2009), no percebre suport de la parella sexual respecte al seu ús (D'Anna et al., 2013; Wilson, Díaz, Yoshikawa i Shrout, 2009), així com el consum d'alcohol o altres substàncies psicoactives (Mendoza-Pérez i Ortiz-Hernández, 2009; Wilson et al., 2009). Un altre factor rellevant és l'homofòbia internalitzada (Ortiz-Hernández i Torres, 2005).

Aquests resultats posen de manifest la necessitat de continuar investigant el comportament sexual d'aquest col·lectiu, així com els factors que expliquen l'adopció de conductes sexuals de risc. Per tant, l'objectiu d'aquesta investigació és oferir informació actualitzada sobre les actituds cap al preservatiu i els comportaments sexuals de risc en homes que mantenen relacions sexuals amb homes.

MÈTODE

Participants

Hi van participar 202 homes, dels quals un 83,2% ($n = 168$) eren homosexuals i un 16,8% ($n = 34$) bisexuals. L'edat dels participants oscil·lava entre els 14 i 57 anys ($M = 28,99$; $DT = 9,21$). El 2,5% tenia estudis primaris, el 47,5% secundaris i el 50% superiors. El 97% dels participants havia mantingut relacions sexuals i el 46,5% tenia una parella estable en el moment de l'estudi.

Instruments

Informació sociodemogràfica. Es van plantejar quatre preguntes amb la finalitat de recollir dades personals dels participants: sexe, edat, nivell d'estudis (primaris, secundaris i superiors) i creences i pràctica religiosa (ateu/agnòstic, creient no practicant i creient practicant).

Enquesta sobre la sida (ENSI) de Ballester, Gil i Giménez (2007). Aquest instrument avalua el comportament sexual relacionat amb les pràctiques de risc per a la transmissió del VIH mitjançant 25 ítems sobre freqüència (setmanal o mensual) i tipus de relacions sexuals mantingudes, utilització del preservatiu (mai, algunes vegades, moltes vegades o sempre), consum d'alcohol i drogues abans de l'última relació (sí o no), risc percebut i temor associat a la infecció per VIH (de 0 a 100) i autoeficàcia per a l'ús del preservatiu (escala Likert de 6 punts des de «totalment en desacord» fins a «totalment d'acord»). La consistència interna avaluada mitjançant l'alfa de Cronbach és de 0,62 i la fiabilitat test-retest és de 0,84 (Annex 1).

Procediment

Es va contactar amb diverses associacions vinculades al col·lectiu de lesbianes, gais, transsexuals i bisexuals (LGTB), se'ls va informar sobre els objectius de l'estudi i se les va convidar a participar. Posteriorment, les associacions que van acceptar col·laborar publicaren, a través de les xarxes socials (Facebook i Twitter) o de les pàgines web, un missatge que contenia informació sobre l'estudi, així com un enllaç que remetia als qüestionaris en línia. En tot moment s'informà de la voluntarietat de la participació, així com de l'anonimat i la confidencialitat de les dades obtingudes.

RESULTATS

Perfil general dels participants

Pel que fa al comportament sexual general (vegeu taula 1), el 97% dels participants havia mantingut relacions sexuals d'algun tipus amb una altra persona. Pel que fa a l'orientació sexual, el 83,2% dels participants afirmava ser homosexual, mentre que el 16,8% es considerava bisexual. En el moment d'emplenar l'enquesta, 94 persones, el 46,5%, mantenien relacions amb una parella estable amb una duració mitjana de 44 mesos. El 40,1% va reconèixer haver estat alguna vegada infidel a una parella amb la qual mantenia una relació estable. Pel que fa al tipus de pràctiques sexuals, el 98% dels participants referien que es masturbaven, un 92,1% practicaven masturbacions mútues, un 96,5% practicaven sexe oral, un 90,6% coit anal i només un 7,9% afirmaven dur a terme algun altre tipus de pràctiques. Cal destacar que un 20,3% dels enquestats reconeixia haver begut alcohol en l'última relació sexual i un 5,4% haver consumit altres substàncies psicoactives.

Taula 1. Perfil general i comportament sexual

Ha mantingut relacions amb una altra persona		97%
Es considera (orientació sexual)	Homosexual	83,2%
	Bisexual	16,8%
Manté relacions amb una parella estable		46,5%
Temps de relació (mesos)		M = 44,02
		DT = 56,4
Alguna vegada ha sigut infidel a una parella estable		40,1%
Tipus de pràctiques sexuals	Masturbació	98%
	Masturbació mútua	92,1%
	Sexe oral	96,5%
	Sexe anal	90,6%
	Altres	7,9%
Consum d'alcohol en l'última relació sexual		20,3%
Consum de drogues en l'última relació sexual		5,4%

M: mitjana; DT: desviació típica

Ús del preservatiu, inconvenients i actituds

Pel que fa a l'ús del preservatiu (vegeu taula 2), només utilitzaven consistentment (sempre) el preservatiu el 6,2% dels homes que practicaven sexe oral, el 54,6% dels homes que practicaven sexe anal i el 49,4% dels homes que mantenien relacions sexuals sota els efectes de l'alcohol o altres substàncies psicoactives. En les relacions amb una parella estable, l'ús del preservatiu rondava el 24%, mentre que aquest percentatge s'incrementava al 72,7% quan es tractava d'una parella ocasional. És important destacar que un 38,6% de la mostra avaluada no percebia cap dificultat associada a l'ús del preservatiu. Els principals inconvenients referits són: disminució de la sensibilitat (13,9%), interrupció de la relació (9,9%), el preu (8,9%), no disposar-ne en el moment de mantenir una relació sexual (8,4%), incomoditat (7,9%) o possible ruptura (3%). Quant a l'eficàcia percebuda del preservatiu com a mètode eficaç per a la prevenció del VIH, un 75,7% considerava que era un mètode molt fiable, un 28,1% bastant fiable, un 1,5% poc fiable i un 1% gens fiable.

Percepció de risc, percepció de gravetat i actituds cap al VIH

La probabilitat mitjana percebuda d'infectar-se amb el VIH, en una escala de 0 a 100, era del 20,3%, mentre que el temor que generava la possibilitat d'infectar-se amb el VIH era del 41,3% (vegeu taula 3). Pel que fa a la percepció de gravetat, el 5% dels homes enquestats consideren que la sida és una malaltia lleu, el 22,3% moderada, el 58,4% greu i el 14,4% fatal. El 19,8% creu que la sida és una malaltia que té curació.

Taula 2. Ús del preservatiu, barreres associades i autoeficàcia

Freqüència de l'ús sistemàtic (sempre) del preservatiu	Sexe oral	6,2%
	Coit anal	54,6%
	Parella estable	24,3%
	Parella esporàdica	72,7%
	Consum de drogues	49,4%
Barreres percebudes per a l'ús del preservatiu	Cap	38,6%
	Disminueix la sensibilitat	13,9%
	Interromp la relació	9,9%
	Preu	8,9%
	Disponibilitat	8,4%
	Incomoditat	7,9%
	Trencament	3%
	Dificultat en posar-lo	2%
	Intoxicació etílica	1,5%
Fiabilitat del preservatiu per a la prevenció del VIH/sida	Altres	5,9%
	Gens	1%
	Un poc	1,5%
	Bastant	28,1%
	Molt	75,7%

Taula 3. Percepció de risc i actituds cap al VIH

Probabilitat percebuda d'infectar-se amb el VIH (0-100)		20,3%
Por percebuda d'infectar-se amb el VIH (0-100)		41,3%
Diries que la sida és una malaltia	Lleu	5%
	Moderada	22,3%
	Greu	58,4%
	Fatal	14,4%
Diries que la sida és una malaltia que té curació	Sí	19,8%
	No	80,2%

DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS

Els resultats d'aquest estudi revelen una situació preocupant en el col·lectiu d'homes que tenen sexe amb homes. Tot i que, en l'actualitat, el VIH/sida continua sent una malaltia greu que no té curació, dos de cada deu homes que han contestat l'enquesta creuen que sí que és possible curar-la, i és considerada com a lleu o moderada per un 27,5%. Aquesta visió optimista pot atribuir-se a la introducció dels tractaments antiretrovirals d'alta eficàcia que han fet possible una major supervivència dels pacients (Centre Nacional d'Epidemiologia, 2013a), i han creat una falsa

sensació d'invulnerabilitat. Segons Planes et al. (2005), la percepció de vulnerabilitat, quan es compara el risc propi amb el dels iguals, està esbiaixada de manera optimista i no prediu ni el nivell de preocupació ni l'interès per la prevenció. Tal com identifiquen Ballester, Gil, Giménez i Ruiz (2009) amb població adolescent, la percepció de risc que tenen els homes que tenen sexe amb homes és molt baixa, i se situa entorn del 20%.

El preservatiu és utilitzat de manera consistent pel 72% dels homes que mantenen relacions amb parelles esporàdiques, percentatge que es redueix fins al 25% en homes que tenen relacions amb una parella estable. Aquestes dades són molt semblants a les trobades per Cañellas et al. (2000) en homes que tenen sexe amb homes. Aquesta diferència radica en els estímuls utilitzats per a avaluar una situació com a perillosa: mantenir relacions amb una parella esporàdica actua com un estímul discriminatiu que alerta sobre un perill potencial (possible infecció per VIH), mentre que mantenir relacions amb una parella estable, amb la qual es manté una vinculació afectiva, no produeix el mateix nivell d'alerta (Planes et al., 2005). Alhora, es constata un baix ús del preservatiu en les relacions orals, coincidint amb les dades identificades per Ballester, Gil, Giménez i Ruiz (2009) en la població adolescent.

Pel que fa al consum d'estupefaents, dos de cada deu homes confessen haver consumit alcohol en l'última relació sexual, xifra que es redueix a un de cada vint homes en el cas d'altres substàncies psicoactives. Diverses investigacions han relacionat el consum de drogues amb una major probabilitat de participar en conductes de risc tant entre adolescents (Parkes, Wight, Henderson i Graham, 2007) com entre estudiants universitaris (Antón i Espada, 2009). En el col·lectiu d'homes que tenen sexe amb homes, aquest consum s'ha relacionat amb una major probabilitat de tenir múltiples parelles sexuals (Kalichman, Tannenbaum i Nachimson, 1998) o de practicar el sexe anal sense preservatiu (Ramirez-Valles, Garcia, Campbell, Díaz i Heckathorn, 2008). El nostre estudi revela que un de cada dos homes que ha consumit alcohol o drogues no fa servir el preservatiu.

En resum, les dades obtingudes en aquesta mostra d'homes que tenen sexe amb homes indiquen que la prevenció ha estat un dels pilars fonamentals, amb taxes sistemàtiques d'ús del preservatiu molt superiors que en altres subgrups de població (Ballester, Gil, Giménez i Ruiz, 2009; Moreno i Rodríguez, 2012). No obstant això, la baixa percepció de risc d'infectar-se pel VIH, així com els nombrosos prejudicis i estereotips associats a l'ús del preservatiu, encara existents subratllen la necessitat de continuar desenvolupant estratègies de prevenció eficaces.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Antón, F.A. y Espada, J.P. (2009). Consumo de sustancias y conductas sexuales de riesgo para la transmisión del VIH en una muestra de estudiantes universitarios. *Anales de psicología*, 25(2), 344-350.
- Ballester, R., Gil, M. D. y Giménez, C. (2007). *Análisis psicométrico de la "Encuesta sobre el Sida" (ENSI): Fiabilidad y validez*. X Congreso Nacional sobre el Sida. San Sebastián: 6-8 junio.
- Canellas, S. et al. (2000). Conductas sexuales de riesgo y prevalencia de infección por VIH en hombres con prácticas homosexuales y bisexuales en la comunidad de Madrid. *Revista Española de Salud Pública*, 74(1), 25-32.
- Centro Nacional de Epidemiología. (2011). *Situación de la infección por VIH en hombres que tienen relaciones con hombres*. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad.
- Centro Nacional de Epidemiología. (2013a). *Mortalidad por VIH/Sida en España, año 2011. Evolución 1981-2011*. Madrid: Plan Nacional sobre el Sida.
- Centro Nacional de Epidemiología. (2013b). *Vigilancia epidemiológica del VIH/sida en España. Actualización 30 de junio de 2013*. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad.
- D'Anna, L. et al. (2013). *Differences in condom use for receptive anal intercourse among women and men who have sex with men (MSM): Findings from the Safe in the City Study*. XI International Conference AIDSimpact. Barcelona: 29 sep. - 2 oct.
- Espada, J. P., Quiles, M. J. y Méndez, F. J. (2003). Conductas sexuales de riesgo y prevención del sida en la adolescencia. *Papeles del Psicólogo*, 24(85), 29-36.
- Folch, C., Ferrer, L., Casabona, J., Fernández-Dávila, P., Soriano, R. y Díez, M. (2013). *Encuesta online europea para hombres que tienen relaciones sexuales con hombres (EMIS)*. Madrid: Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad.
- Kalichman, S.C., Tannenbaum, L. y Nachimson, D. (1998). Personality and cognitive factors influencing substance use and sexual risk for HIV infection among gay and bisexual men. *Psychology of Addictive Behaviors*, 12, 262-271.
- Mendoza-Pérez, J. C. y Ortiz-Hernández, L. (2009). Factores asociados con el uso inconsistente de condón en hombres que tienen sexo con hombres de ciudad Juárez. *Revista Salud Pública*, 11(5), 700-712.
- Moreno, A. y Rodríguez, E. (2012). *Informe de la Juventud en España 2012*. Madrid: Instituto de la Juventud.

- Ortiz-Hernández, L. y Torres, M.I. (2005). Internalized oppression and high-risk sexual practices among homosexual and bisexual males, Mexico. *Revista de Saúde Pública*, 39(6), 956-964.
- Parkes, A., Wight, D., Henderson, M. y Hart, G. (2007). Explaining Associations between Adolescent Substance Use and Condom Use. *Journal of Adolescent Health*, 40, 180.e1-180.e18.
- Planes, M., Gómez, A.B., Gras, M.E., Font-Mayolas, S., Cunil, M., Aymerich, M. y Soto, J. (2005). Cambios en las percepciones de riesgo frente al SIDA de los estudiantes universitarios durante la última década. *Cuadernos de Medicina Psicosomática*, 76/77, 39-45.
- Ramírez-Valles, J., García, D., Campbell, R.T., Díaz, R.M. y Heckathorn, D.D. (2008). HIV infection, sexual risk behavior, and substance use among Latino gay and bisexual men and transgender persons. *American Journal of Public Health*, 98(6), 1036-1042.
- Wilson, P. A., Díaz, R.M., Yoshikawa, H. y Shrout, P. E. (2009). Drug use, interpersonal attraction, and communication: Situational factors as predictors of episodes of unprotected anal intercourse among latino gay men. *AIDS and Behavior*, 13(4), 691-9.
- Zea, M.C., Reisen, C.A., Joppen, P.J y Bianchi, F.T. (2013). *Prevalencia del VIH, comportamiento sexual y circuncisión en hombres que tienen sexo con otros hombres en Bogotá*. Washington: The George Washington University.

ANNEX 1. Enquesta sobre la Sida (ENSI)

Has mantingut alguna vegada relacions sexuals de qualsevol tipus amb una altra persona?

☐ Sí

☐ No

Pel que fa a l'orientació sexual, et consideres:

☐ Heterosexual

☐ Bisexual

☐ Homosexual

Mantens relacions amb una parella estable?

☐ Sí

☐ No

Alguna vegada has estat "infidel" a una parella amb qui tenies una relació estable?

☐ Sí

☐ No

Quin tipus de pràctiques sexuals has realitzat fins ara?

☐ Masturbació

☐ Masturbació mútua

☐ Sexe oral

☐ Sexe anal

☐ Altres

En l'última relació sexual, havies begut alcohol?

☐ Sí

☐ No

En l'última relació sexual, havies consumit drogues?

☐ Sí

☐ No

Amb quina freqüència uses el preservatiu en el coit vaginal?

☐ Mai

☐ Algunes vegades

☐ Moltes vegades

☐ Sempre

Amb quina freqüència uses el preservatiu en el sexe oral?

☐ Mai

☐ Algunes vegades

- ☐ Moltes vegades
- ☐ Sempre

Amb quina freqüència uses el preservatiu en el coit anal?

- ☐ Mai
- ☐ Algunes vegades
- ☐ Moltes vegades
- ☐ Sempre

Amb quina freqüència uses el preservatiu en relacions amb parelles estables?

- ☐ Mai
- ☐ Algunes vegades
- ☐ Moltes vegades
- ☐ Sempre

Amb quina freqüència uses el preservatiu en relacions amb parelles esporàdiques?

- ☐ Mai
- ☐ Algunes vegades
- ☐ Moltes vegades
- ☐ Sempre

Quina és la principal dificultat o inconvenient que trobes per a utilitzar el preservatiu?

- ☐ Cap
- ☐ Disminueix la sensibilitat
- ☐ Interromp la relació
- ☐ Preu
- ☐ Disponibilitat
- ☐ Incomoditat
- ☐ Trencament
- ☐ Dificultat en posar-lo
- ☐ Intoxicació etílica
- ☐ Altres

Fins a quin punt consideres que el preservatiu és un mètode fiable per a la prevenció de la transmissió sexual del VIH/SIDA?

- ☐ Gens
- ☐ Un poc
- ☐ Bastant
- ☐ Molt

Indica de 0 a 100 la probabilitat o el risc que percepis d'infectar-te amb el VIH.

Indica de 0 a 100 quina por et provoca la possibilitat d'infectar-te amb el VIH.

Consideres que en l'actualitat la sida és una malaltia...

- ☐ Lleu
- ☐ Moderada
- ☐ Greu
- ☐ Fatal

Diries que en l'actualitat la sida és una malaltia que té curació?

- ☐ Sí
- ☐ No